

περάσπισιν τῶν διίσχυρισμῶν του. Γυνή τις, ἐκ γενετῆς τυφλή, ἐρωτηθεῖσα, λέγει, ποίας τραπέζας εὔρισκε καλλίους, ἀπήντησε: τὰς ἐλλειπτικὰς τὸ σχῆμα. Ἐκ τούτου συμπεραίνει ὁ Herder ὄχι μόνον ὅτι ἡ ἔλλειψις εἶναι σχῆμα εὐμορφότερον τοῦ τετραγώνου, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἀντιληπτικὸν τοῦ κάλλους αὐτῆς ὄργανον εἶναι ἡ ἀφή, ἀφοῦ ἡ οὕτως ἀποφαινομένη οὐδέποτ' ἐγνώρισε τὰ σχήματα διὰ τῆς ὀράσεως. Τὸ κακὸν ὅμως εἶναι —καὶ τοῦτο τὸ ἐξηγεῖ διαφόρως ὁ Herder— ὅτι ἡ ἐκ γενετῆς τυφλή ἐρωτηθεῖσα διατὶ εὔρισκε τὰς ἐλλειπτικὰς τραπέζας καλλίους, ἀπήντησε: Διότι προσκρούω ἐπ' αὐτῶν ὀλιγώτερον¹¹!

Συμφωνοῦμεν λοιπὸν κατ' ἀρχὴν μετὰ τοῦ Πλωτίνου, περιορίζοντος τὸ καλὸν ἐν μόνῃ τῇ ἀκοῇ καὶ τῇ ὀράσει· ἐπιφυλλασσόμεθα ὅμως νὰ τροποποιήσωμεν τὴν ἀυστηρότητα τοῦ ἐκ τῆς καλολογίας ἀποκλεισμοῦ τῶν τριῶν αἰσθήσεων ἐὰν πεισθῶμεν, ὅτι ἡ ἀυστηρότης αὕτη εἶναι ἄδικος.

Ὁ ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου καθορισμὸς τῶν ἀντιληπτικῶν τοῦ αἰσθητοῦ καλοῦ ὀργάνων ἐπολιτογραφῆθη ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ καλοῦ κυρίως διὰ τοῦ Hegel, ὅστις καὶ ἀπεκάλεσε τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν ὄρασιν θεωρητικὰς αἰσθήσεις. (Aesth. I. 50). Ἀλλὰ ὁ F. Th. Vischer, τηρήσας τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑαυτοῦ διδασκάλου κατ' οὐσίαν, προσθέτει μίαν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου παρατήρησιν, ἐπανάγουσαν ἡμᾶς

11. Ἴδ. Gregorovius σελ. 117, καὶ Lotze ἔνθα ἀνωτέρω σελ. 70 καὶ ἐξῆς.

εὐθὺς ἀμέσως εἰς τὴν περὶ ἧς εἵπομεν ἐπιφύλαξιν. Ὁ σοφὸς οὗτος καλολόγος παρατηρεῖ λίαν ὀρθῶς, ὅτι πρὸ πάντων ἢ ὄσφρησις ἔχει λεπτήν τινα σημασίαν ἐν τῇ καλολογίᾳ: «Εὐωδίαί τινές, λέγει, προκαλοῦσιν εἰς τὴν φαντασίαν εἰκόνας συνδεομένας ἀμέσως μὲ καθαρά ἐν τῇ μνήμῃ αἰσθήματα καὶ πόθους, ἐνῶ ἀηδὴς ὄσμῃ εἰμπορεῖ ἐν καταλλήλῳ περιστάσει νὰ ἐπιτείνῃ ἐν εἶδος καλολογικῆς φρικιάσεως». Φέρει δὲ περὶ τοῦ τελευταίου τούτου ὡς ἀμφιβόλου ἀξίας παράδειγμα τὴν πρακτικὴν ζωγράφων τινῶν, οἵτινες ἐν τῇ ἐξεικονίσει τῆς ἐγέρσεως τοῦ Λαζάρου γράφουσι συνήθως ἐν πρόσωπον φράσσον διὰ τῆς χειρὸς τοὺς ῥώθωνας¹².

Τὸ γεγονός τοῦτο εἴλκυσεν ἄλλοτε καὶ τὴν ἡμετέραν προσοχὴν ἐν τῇ μελέτῃ ἡμῶν ἐπὶ τῆς τοῦ Fra Sebastiano del Piombo «Ἐγέρσεως τοῦ Λαζάρου», τοῦ ἀνεκτιμήτου τούτου κειμηλίου τῆς ἐθνικῆς ἐν Λονδίῳ πινακοθήκης. Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ὁ θιασώτης καὶ φίλος τοῦ Μιχαήλ-Ἀγγέλου ἔγραψεν οὐχὶ ἓνα, ἀλλὰ πέντε ἐκ τῶν ἔγγιστα τῷ ἀνεωγμένῳ τάφῳ ἰσταμένων θεατῶν κρατοῦντας τὴν ἄκραν τῶν ἱματίων πρὸ τῆς ἑαυτῶν ῥινός· παρέστησε δὲ καὶ τὴν Μάρθαν ἀποστρέφουσαν ἀπὸ τοῦ ἀναβιώσκοντος ἀδελφοῦ τὸ πρόσωπον, μετ' ἀποτροπιαστικῆς χειρονομίας καὶ στάσεως ἐκπεπληγμένης. Ζωγράφος τόσον καλῶς μεμυημένος τὰ μυστήρια τῆς ἑαυτοῦ τέχνης καὶ ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις, ὡς λέγεται, τοῦ Μι-

12. F. Th. Vischer: Aesthetik, od. Wissenschaft des Schönen. Leipzig 1846 - 57 Erster Theil. 181.

χαήλ Ἄγγελου ἐργαζόμενος, δὲν κατέφυγε βεβαίως εἰς τὰ μέσα ταῦτα ἄνευ τινὸς σκοποῦ. Σκοπὸς δὲ αὐτοῦ προφανῆς ἦτο ὄχι μόνον νὰ μᾶς ὑπενθυμίση τὰς λέξεις τῆς ἀλλοπροσάλλου Μάρθας «Κύριε, ἤδη ὄζει, τεταρταῖος γὰρ ἐστί» ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντων νὰ συγκινήση τὸν θεατὴν διὰ τῆς ὁμοιοαληθείας, προσπορίζων αὐτῷ τὰς εἰς ἀλήθειαις τοιαύτας θεὰς συμπαρομαρτούσας ἐντυπώσεις καὶ αἰσθήματα ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ δυνάμει. Μ' ὅλα ταῦτα μὴ παρεξηγώμεθα: Ἐὰν πρὸ τοῦ ἀριστουργήματος τοῦ Πιόμπου τὸ καλλολογικὸν ἡμῶν αἶσθημα χρωματίζεται ζωηρῶς καὶ ἰδιομόρφως ὑπὸ τοῦ προφανοῦς ἐκείνου ὑπαινιγμοῦ, τὸ ἀποτέλεσμα χρεωστεῖται οὐχὶ εἰς τὴν ὄσφρησιν ἡμῶν, ὡς αἰσθητικὸν τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ αἰσχροῦ ὄργανον, ἀλλ' εἰς εὐνοήτους ψυχολογικοὺς συνδυασμοὺς μεταξὺ τοῦ ὀρωμένου καὶ τῶν ἐν ἀναμνήσει αἰσθημάτων, ὅσα ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν συνεδέθησαν ἄλλοτε μετὰ παρομοίων παραστάσεων. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον ἠδύνατό τις, θεωρῶν ἐπιτυχῆ ζωγραφικὴν ἐξεικόνισιν λεμονοφαγοῦντος, νὰ αἰσθανθῇ τὸ ἴδιον ἐαυτοῦ στόμα ὑπερσιελούμενον, χωρὶς διὰ τοῦτο ἢ γεῦσις αὐτοῦ νὰ ἦναι καὶ τὸ αἰσθητικὸν τοῦ ἐν ὄψει καλοῦ ὄργανον. Περὶ τούτου ὤφειλε νὰ ἦναι βέβαιος ὁ Vischer, καὶ ὄχι μόνον ὡς κύριον παράγοντα, ἀλλ' οὐδ' ὡς συνεργὸν ἐν τῇ γενέσει καλλολογικῶν αἰσθημάτων νὰ μὴ παραδεχθῇ τὴν ὄσφρησιν. Παραδεχόμενος ὅμως τὸ τελευταῖον, καὶ χαρακτηρίζων ὡς προβληματικὴν τὴν καλλολογικὴν σημασίαν τοιούτων παραστάσεων, φαίνεται ὀρθῶς μὲν διίδων τὴν ἐν τοῖς τοιούτοις ὑποκρυπτομένην ἀλήθειαν,

ἀμηχανῶν ὁμως πρὸς ὀρθὴν αὐτῆς ἐξήγησιν.

Ἡ καλλολογικὴ σημασία τῶν τριῶν ὑποδεεστέρων αἰσθήσεων εἶναι μὲν σμικρά, καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἄμοιρος ἐξόχου τινος κύρους, εἶναι ὁμως πᾶν ἄλλο ἢ προβληματική, καὶ δικαιούται ἐπομένως νὰ ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὴν τὴν προσοχὴν τοῦ περὶ καλοῦ φιλοσοφοῦντος, ὅπως ἐλκύει τὴν τῶν καλλιτεχνῶν, ἀδρῶς ἀνταμείβουσα τοὺς εἰδότας νὰ τὴν ἐκτιμῶσιν: "Ὅσον εὐτελὲς καὶ ἂν λογισθῇ ὑπὸ θεωρητικὴν ἔποψιν τὸ ἐν ταῖς γεύσεσι, ταῖς ὀσμαῖς ἢ ταῖς ἀφαῖς εὐάρεστον, εἰς τὴν εἰλικρινῆ ὁμως ἀντίληψιν παρουσιάζεται ὄχι ὡς προαγωγὸν μόνον τῆς φυσικῆς τοῦ ἀνθρώπου εὐεξίας στοιχεῖον, ἀλλ' ὡς ἐμφάνισις ἰδί-
ας τινὸς τῶν πραγμάτων ἀρετῆς, ἀδιάφορον ἂν πρὸς γνῶσιν αὐτῆς δὲν ὑπάρχει ἄλλο τι ὄργανον ἐκτὸς τοῦ φυσικοῦ αἰσθήματος. Ἐσκληρημένοι ἐκ τῆς πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ καθημερινοῦ βίου πάλης ἡμεῖς οἱ ἄλλοι, ἐπαύσαμεν πλέον νὰ ἐκτιμῶμεν τὰς διὰ τῶν αἰσθήσεων τούτων ἐντυπώσεις, ἄλλως, ἢ ὡς μέσα φυσικῆς μόνον εὐπαθείας. Πόσον διαφόρως ἔχει τὸ πρᾶγμα παρὰ τοῖς παισίν, ἐν οἷς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι ἀκόμη συνεπῆς εἰς ἑαυτὴν. Τὴν ἀρέσκειαν τοῦ νὰ ψηλαφῶσι λεῖα ἢ λεπτόχροα τὴν ἐπιφάνειαν ἀντικείμενα ἔχουσι τὰ παιδιά κοινήν μὲ πολλοὺς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων των. "Ὅ,τι καθ' ἡμᾶς εἶναι χαρακτηριστικώτατον τῆς οἰονεὶ προσωποποιήσεως τῶν ἐν τοῖς πράγμασιν ἰδιοτήτων, εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι καὶ τὰ λαιμαργότερα παιδιά φέρονται εὐγνωμόνως τρόπον τινὰ καὶ φειστικῶς πρὸς τὰ τέρποντα τὴν γεῦσιν αὐτῶν ἀντικείμενα, πρὸ πάντων ἂν ταῦτα ἦ-

ναι ἄτεχνα τῆς φύσεως προϊόντα. Ἡ πρὸς αὐτὰ φειδώ, πιθανῶς ἔχει πολλάκις ἀμφίβολον χαρακτῆρα: Ὄταν τὸ παιδίον ἀποφυλάττῃ τὸ ἡδύτερον τῶν ἐδεσμάτων, ὅπως γευθῆ αὐτὸ τελευταῖον, ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὸ νὰ προσφέρῃ εἰς τὰ γευστικά του νεῦρα τὸν ἡδύτερον γαργαλισμὸν τελευταῖον καὶ ἐπομένως διαρκέστερον. Ὄταν ὅμως τὸ παιδίον θωπεύῃ καὶ φιλῆ τὸν μαστὸν τῆς μητρός, ἢ τὸ μῆλον, ἢ τὸ ἄπιον, καὶ λαλῆ πρὸς αὐτάς ἐπαίνους τρυφερότητος, τότε τί ἄλλο πράττει παρὰ ἀναγνωρίζει ἀντικειμενικῶς ἐν τῷ καρπῷ ὑπάρχουσιν, ὡς ἀρετὴν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, τὴν ἡδονήν, ἣτις μόνον ἐν τῷ φυσικῷ τοῦ παιδὸς αἰσθήματι ὑφίσταται; Ἄλλ' ἴσως εἶπη τις, ὅτι ἐπιλαμβανόμεθα τοῦ ζητήματος ἐλαφρότερον ἢ ὅτι αὐτὸς προσεδόκα ἀπὸ τὴν σπουδαιότητα ἐπιστημονικῆς πραγματείας. Ἐξετάσωμεν λοιπὸν αὐτὸ ὑπὸ αὐστηρῶς καλλολογικὴν ἔποψιν.

Ἡ χωριογραφικὴ οὐδόλως μεταχειρίζεται τὰ χρώματα ὡς ἀπλᾶ καὶ ἀδιάφορα μέσα, ἐκδηλωτικὰ μόνον τῶν δι' ὧν αἱ εἰκόνες προσπίπτουσιν εἰς τὴν ὄρασιν ἡμῶν μορφῶν καὶ σχημάτων. Πολλῶ μᾶλλον ἐπιδρᾶ δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ χρωματισμοῦ καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων ἐντυπώσεων, ὧν ὅμως δὲν παρέχει πραγματικὴν ἐπὶ τῆς εἰκόνοσ παράστασιν, ἀλλὰ διεγείρει μόνον τὴν ἀνάμνησιν. Ἡ ἀτμιοσφαιρικὴ, λόγου χάριν, θερμοκρασία, αἱ καθ' ὥρας καὶ καιροὺς εἰς τινὰ ἀντικείμενα καὶ χωρία ἰδιάζουσαι ὁσμαὶ τυγχάνουσιν αὐταὶ καθ' ἑαυτάς ἀπαράστατοι διὰ τοῦ χρωστῆρος. Καὶ ὅμως ἔξοχοι ζωγράφοι, οἷοι ὁ A. Cuyp, ὁ Claude Lorrain, ὁ Ruysdael, ὁ Hobbema πόσον

θαυμασίως ἤξεύρουν νὰ τὰς χρησιμοποιοῦν ἐν ταῖς χωριογραφίαις αὐτῶν ταῖς ἀρίσταις! Ἐν τοῖς χρώμασι παρομοίων καλλιτεχνῶν ἀναγνωρίζει τις ἐκ πρώτης ὄψεως ὄχι μόνον ἐκ τίνος τῆς ἡμέρας χρόνου τυγχάνει εἰλημμένον τὸ παράγον αὐτὰ φῶς, ἀλλὰ καὶ συναισθάνεται τρόπον τινὰ τὸν βαθμὸν τοῦ θάλπους ἢ τῆς κρυσύνης, τὸ εὐῶδες ἢ μὴ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος, δι' οὗ τὸ φῶς ἐκεῖνο διήκει, χρωματίζον τὰ φυσικὰ καὶ τεχνητὰ ἀντικείμενα. Ὅστις ἐγνώρισεν ἐξ αὐτοψίας ἐκ μὲν τῆς Ἰταλικῆς σχολῆς πρὸς πάντων τὰς εἰκόνας τοῦ Claude Lorrain, ἐκ δὲ τῆς Ὀλλανδικῆς τὰς τοῦ Albert Cuyp, ἀδύνατον νὰ μὴ ἔλαβε πείραν τῆς χωριογραφικῆς ταύτης ἀρετῆς, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔτυχε φέρων μεθ' ἑαυτοῦ πρὸς κρίσιν τῶν εἰκόνων καὶ βαθμὸν τινὰ γραφικῆς καλογνωσίας¹³.

13. Συμπεράσματα ἰδίων μελετῶν ἐπὶ ὠρισμένων εἰκόνων δὲν δύναται νὰ τὰ βεβαιώσῃ τις ἄλλως εἰ μὴ παραπέμπων εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς εἰκόνας. Οὐχ ἤττον παράβαλε, ὡς πρὸς τὰς ὑφ' ἡμῶν ὑπαινισσομένας χωριογραφίας καὶ τὸν ἔξοχον τεχνοκρίτην G. F. Waagen; Kunstwerke und Künstler in England. Berlin 1837-38. Καὶ δὴ περὶ μὲν τοῦ Cuyp ἐν Τόμ. I. σελ. 225 καὶ 293. Τόμ. II σελ. 21, 131, 550 καὶ 574. Ἐνθα ὁμως, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἀνακριβῶς περιγράφεται ἡ ὑπ' ἀριθμὸν 3 ζωγραφία. Οὐχὶ πέντε, ἀλλὰ τέσσαρας μόνον ἀγελάδας ἔγραψεν ὁ Cuyp ἰσταμένας ἐν τῷ ὕδατίῳ, ὡς γνωρίζομεν ἡμεῖς σπουδάσαντες καὶ ταύτην τὴν εἰκόνα ἔτι πρὸ μικροῦ ἐν Λονδίῳ ἐν τῇ ἰδιωτικῇ πινακοθήκῃ τοῦ Marquis of Bute. Οὔτε ἦτο δὲ δυνατόν νὰ προστεθῇ τις ἄλλη ἄνευ βλάβης τῆς τοῦ ὅλου ἀρμονίας. Ἀλλὰ τοιαύτας τινὰς ἀνακριβείας εὕρισκει τις καὶ ἐν ἄλλαις περιγραφαῖς τοῦ Waagen.

Βεβαίως καλλιτέχναι, ὅποιοι οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες, δὲν ἐπιδιώκουσι τόσον ἐπιμελῶς τὴν πρόκλησιν τῶν ὑποδεεστέρων τούτων παραστάσεων πρὸς ἐξάσκησιν φυσικοῦ τινος μόνον ἐρεθισμοῦ ἐπὶ τῶν θεωμένων τὰς εἰκόνας. Ἐπίσης εἶναι ἀπίστευτον, ὅτι ἡ μὲν τοῦ καλοῦ αἰσθησις παράγεται ἐν ταῖς τοιαύταις εἰκόσι διὰ τῆς τυπικῆς μόνον συνενώσεως τῶν ἀζωγραφῆτων ἐντυπώσεων, ἐνῶ ἐκάστη ἐξ αὐτῶν χωριστὰ ἐν τῇ πραγματικότητι τυγχάνει καλλολογικῶς ἀδιάφορος. Πολλῶ μᾶλλον πείθεται τις, ὅτι πᾶσα ἐντύπωσις, οἴουδήποτε αἰσθητηρίου, ἐκτὸς τῆς ἐπὶ τῆς φυσικῆς ἡμῶν εὐεξίας ἢ καχεξίας ἐπιρροῆς αὐτῆς, κέκτηται καὶ μίαν ἰδιαιτέραν, ὑπὸ τῆς ψυχῆς ἀείποτε σιωπηλῶς ἀναγνωριζομένην, καλλολογικὴν σημασίαν. Τὸ θάλπος, τὸ ψῦχος, αἰ ὄσμαί κτλ., πράγματα εὐχάριστα ἢ δυσάρεστα ἴσως ἐν τῇ φύσει διὰ τὸν θεατὴν τῆς εἰκόνας, δὲν ἐκτιμῶνται ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ χωριογραφίᾳ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν: δηλαδή κατὰ τὸ μέτρον τῆς ὠφελείας ἢ βλάβης, ἣν περιέχουσιν, ὡς πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ παρουσιάζονται μᾶλλον ὡς χαρακτηριστικαὶ αὐτοῦ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀρεταὶ καὶ χάριτες, τοῦτο

Περὶ τῶν εἰκόνων τοῦ Claude Lorrain παράβαλε τὸν αὐτὸν συγγραφέα, Τόμ. I σελ. 96 ἐνθα ὀρθότατα παρατηρεῖται ὅτι ὁ καλλιτέχνης οὗτος ἤξευρε νὰ διεγείρῃ τὸ αἶσθημα τῆς θερμοκρασίας, τῶν ὀσμῶν κτλ. καὶ δι' αὐτῶν ἀκόμη τῶν σκιαγραφιῶν του, ὡς πᾶς τις δύναται νὰ πεισθῇ ἄλλως τε, μετροφυλλῶν τὸ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Δουκὸς τοῦ Devonshire εὐρισκόμενον Liber veritatis τοῦ ἰδίου ζωγράφου. Περαιτέρω πρβλ. σελ. 211, 225, 231 καὶ Τόμ. II σελ. 250 καὶ ἰδίᾳ 348.

μόνον ἔχουσαι τὸ ἰδιάζον, ὅτι κατάλληλον πρὸς ἀντίληψιν, πρὸς γνῶσιν καὶ ἐκτίμησιν αὐτῶν ὄργανον εἶναι οὐχὶ ὁ ἐξαντικειμενίζων τὰ πράγματα νοῦς, ἀλλὰ μόνον τὸ ἐσωτερικὸν ἡμῶν αἶσθημα ἡδονῆς ἢ λύπης¹⁴.

Ἐπάρχει λοιπὸν καὶ ἐν ταῖς διὰ τῶν ὑποδεεστέρων αἰσθήσεων ἀντιλήψεσι, πλὴν τῆς φυσικῆς εὐπαθείας καὶ βαθμὸς τις καλοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι μὲν ἀνεπίδεκτον πάσης περαιτέρω ἀναλύσεως, γίνεται ὅμως ὅπως δήποτε αἰσθητὸν τῇ ψυχῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ, ὡς ἰδία τις ἀποκάλυψις τοῦ ἐν τῇ φύσει ἐπικρατοῦντος πνεύματος¹⁵.

Οὐδ' ἐμακρηγορήσαμεν ἐνταῦθα ἐκτὸς τοῦ προκειμένου· διότι ἐὰν ὁ Πλωτῖνος ἐν τοῖς προηγουμένοις δὲν ἐσυμφώνησεν εἰ μὴ μέχρι τινὸς μόνον πρὸς τὰς ἀνωτέρω θεωρίας, ἐν οἰκειοτέρῳ τόπῳ (Κεφ. ΣΤ') θὰ ἴδωμεν αὐτὸν ὑπάγοντα τὸ καλὸν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἡμῶν τοῦτο αἶσθημα, ὡς τὸν κυριώτερον περὶ αὐτοῦ κριτὴν, ἀνεξαρτήτως τῶν δι' ὧν εἰσέρχεται εἰς τὴν ψυχὴν αἰσθητηρίων.

14. H. Lotze: Geschichte der Aesthetik in Deutschland. S. 268.

15. H. Lotze: Ueber Bedingungen der Kunstschoenheit σελ. 11.

Κεφάλαιον Γ'

Τὸ καλὸν δὲν εἶναι ἡ συμμετρία

Ἄλλὰ τί εἶναι λοιπὸν τὸ ποιοῦν τὰ σώματα νὰ φαίνωνται καλά; Ἡ φύσις αὐτῶν ὡς σωμάτων βεβαίως ὄχι, λέγει ὁ Πλωτῖνος. Διότι ἔν καὶ τὸ αὐτὸ μάρμαρον, λόγου χάριν, φαίνεται ὅτε μὲν καλόν, ὅτε δ' οὐ. Καλόν, ὅταν ἀποτελεσθῇ εἰς καλλιτέχνημα· οὐ καλόν, ἐνόσω μένει ἀκατέργαστος ὄγκος. Ἐπειτα, αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα μήπως εἶναι καθ' ὅλας τὰς φάσεις αὐτοῦ, κατὰ πάσας τὰς περιόδους τῆς ζωῆς ἐπίσης καλόν¹; Κάλλος ἕτερον καθ' ἐκάστην ἡλικίαν εἶπεν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης, (Ρητορ. Ι, 5.) καὶ ἠδύνατο νὰ εἴπη, ὅτι τὸ κάλλος τῶν σωμάτων εἶναι μεταβλητὸν οὐχὶ μόνον καθ' ἡλικίας ἀλλ' ἐν γένει: *Μεταβάλλει γοῦν τὸ ὑποκείμενον καὶ ἐκ καλοῦ αἰσχροῦν γίνεται.* (Ἐνν. V. 9. 2 sel. 556). Ἄλλο πρᾶγμα λοιπὸν τὸ νὰ ἦναι τι σῶμα καὶ ἄλλο τὸ νὰ ἦναι καλόν.

Ἐπομένως πρέπει νὰ ὑπάρχη τι, τοῦ ὁποίου ἡ μὲν παρουσία ἐν τοῖς σώμασι ποιεῖ ταῦτα νὰ φαίνωνται κα-

1. Ἰδ. κατωτέρω.

λά, ἢ δὲ ἀπουσία τούναντίον. Τί οὖν τὸ ποιῆσαν σῶμα καλόν; ἐρωτᾷ ὁ Πλωτῖνος (ἐνθ' ἀνωτέρω), καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ δώσῃ τὴν ἀπάντησιν ἐν τοῖς ἐπομένοις.

Παρὰ πάντων ὡς εἰπεῖν λέγεται², ὅτι ἡ συμμετρία τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον καὶ ἡ εὐχρῖα προστιθεμένη ἀποτελοῦσι τὸ πρὸς τὴν ὄψιν κάλλος. Καὶ πάντα δὲ τὰ λοιπὰ καλὰ ἐν γένει, κατὰ τὴν γνώμην ταύτην, εἶναι καλὰ, διότι εἶναι σύμμετρα καὶ ὁμόλογα. Ἄλλὰ—ἀντιτάσσει ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος— συμμετρία μόνον ἐν πολυμερέσιν, ἢ γουν συνθέτοις πράγμασιν εἴμπορεῖ νὰ ἔχη χώραν. Ἐὰν λοιπόν, ὡς λέγουσιν, ἡ συμμετρία εἶναι τὸ καλόν, τότε καλὰ θὰ ἦναι κατ' ἀνάγκην μόνον τὰ σύνθετα, ὅχι ὅμως καὶ τὰ ἀπλᾶ. Καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ πάλιν τοῖς συνθέτοις καλὸν θὰ ἦναι τὸ ὅλον, ἐνῶ τὰ μέρη καθ' ἕκαστα θὰ συντελῶσι μὲν πρὸς τὸ ὅλον ἵνα ᾖ καλόν, δὲν θὰ ἔχωσιν ὅμως τὴν ιδιότητα νὰ ὦσιν ἀφ' ἑαυτῶν καὶ καθ' ἑαυτὰ καλὰ. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἄτοπον. Διότι ἀφοῦ τὸ ὅλον εἶναι καλόν, πρέπει νὰ ὦσι καὶ τὰ μέρη. Ἄλλως ἐξ αἰσchrῶν συστατικῶν πῶς δύναται νὰ προκύψῃ ἐν καλὸν σύνολον; Ἐὰν ἐκάστη στήλη, ἕκαστον κιονόκρανον τοῦ Παρθενῶνος, λόγου χάριν, δὲν ἐλαξεύετο οὕτως, ὥστε ν' ἀποκτήσῃ καθ' ἑαυτὸν ποσόν τι κάλλος, πῶς ἠδύνατο, ἐκ τῆς ὁμολόγου καὶ συμμέτρου μόνον συνθέσεως αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, νὰ γίνῃ καλὸν τὸ ὅλο οἰκοδόμημα; Ἡ μήπως ὁ ἔχων παραβλῶ-

2. Τίνες εἶναι οὗτοι θὰ τὸ γνωρίσωμεν περὶ τὸ τέλος τοῦ Κεφαλαίου.

πας ὀφθαλμούς, πλατυτάτους ῥώθωνας, δύσμορφα ὦτα, ῥαιβὰ ἢ βλαισσὰ σκέλη, εἴμπορεῖ νὰ παρηγορῆται, ὅτι ὁμοιάζει τὸν καλὸν Ἀπόλλωνα, διότι ἔτυχεν ἕξαφνα νὰ ἔχη πάσας ταύτας τὰς ἀσχημίας ἐν ἀκριβεστάτῃ συμμετρίᾳ πρὸς τε ἀλλήλας καὶ πρὸς τὸ ὅλον τοῦ σώματός του; Ἐπειτα, τὰ χρώματα τὰ κοινῇ ὡς καλὰ ὁμολογούμενα, τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀστέρων εὐρίσκονται αἴφνης ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τῆς τοῦ καλοῦ ἐννοίας, ἀφοῦ εἶναι ἀπλᾶ πράγματα καὶ δὲν εἴμποροῦν νὰ ἔχουν τὸ κάλλος αὐτῶν ἐκ συμμετρίας.

Ἄλλὰ πῶς λοιπὸν ὑμνήθησαν ταῦτά τε καὶ ὁ χρυσὸς ἀνέκαθεν ὡς καλὰ; Καὶ ἡ ἀστραπή, ὅταν διασχίζη τὰς ζοφερὰς τῆς νυκτὸς σκοτίας, διατί εἶναι καλὴ εἰς τὴν ὄρασιν³;

Καὶ ἐπὶ τῶν φωνῶν: Τὸ ἐν τοῖς ἀπλοῖς φθόγγοις κάλλος ἀπόλλυται κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς συμμετρίας καὶ δὲν ὑπάρχει. Καὶ ὅμως πᾶς τις γνωρίζει, ὅτι ἐν καλαῖς μουσικαῖς συνθέσεσιν εἶναι πολλαχῆ καλὸς καὶ ἕκαστος αὐτῶν φθόγγος.

Οἱ μουσικοὶ δυνατὸν νὰ χρησιμοποιοῦσιν ἐνίοτε καὶ ἄμουςά τινα στοιχεῖα ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, ἀλλ' ἀπλῶς

3. Ἐὰν ὁ Πλωτῖνος διὰ τῶν παραδειγμάτων τούτων ἀναφέρεται ἀληθῶς εἰς τοὺς πρώτους στίχους τῆς Ἰ. Ὀλυμπ. ᾠδῆς τοῦ Πινδάρου, ὅπως φρονεῖ ὁ D. Wittenbach (παρὰ Creuzer σελ. 156), καὶ οὐχὶ ἀπλῶς εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην, τότε εἶναι ἀξιοσημεῖωτος ἢ ἔποψις, καθ' ἣν οὗτος ὡς καλολόγος κρίνει τὸν ποιητὴν πολὺ διαφόρως τῆς ἀναξίας τῶν σχολιαστῶν ψυχρότητος.

ἐκ μὴ καθαρῶν τόνων, ἐκ παραφωνιῶν μόνον καὶ δυσαρμονιῶν οὐδὲν καλὸν μέλος, οὐδεμία μουσικὴ συμφωνία δύναται νὰ προκύψῃ.

“Ὅταν τέλος πάντων λάβωμεν ὑπ’ ὄψιν, ὅτι, καὶ τῆς αὐτῆς συμμετρίας μενούσης, οὐχ ἤττον τὸ κεκτημένον αὐτὴν πρόσωπον, ἔν καὶ τὸ αὐτό, ὅτε μὲν φαίνεται καλόν, ὅτε δὲ ὄχι, πῶς δὲν πρέπει νὰ καταδικάσωμεν τὴν θεωρίαν ταύτην, ὡς ἀνεπαρκῆ, καὶ ν’ ἀποφανθῶμεν, ὅτι τὸ καλὸν ἐστὶν ἐπὶ τῷ συμμετρῷ· ὅτι τὸ σύμμετρον εἶναι καλὸν δι’ ἄλλην τινὰ αἰτίαν παρὰ διότι εἶναι σύμμετρον; (Ἐνν. Ι. 6, 1, σελ. 51).

Παράδειγμα τοῦ τελευταίου τοῦ ἐπιχειρήματος ἡδύνατο νὰ φέρῃ ὁ Πλωτῖνος τὸ γεγονός, ὅτι τὸ κάλλος καὶ τοῦ συμμετροτέρου προσώπου αὐξάνει ἢ μειοῦται, ἀναλόγως τῆς ἐπὶ τῆς μορφῆς αὐτοῦ ἐκδηλουμένης ψυχικῆς ἐκφράσεως: “Ὅσω ἀγαθοειδεστέρα ἢ ἐκφρασις τόσω μεῖζον τὸ κάλλος καὶ τ’ ἀνάπαλιν. Ἄλλ’ ὁ Πλωτῖνος καθυστερεῖ ὡς πρὸς τὰ παραδείγματα πολὺ συχνά, ποῦ μὲν ὡς ἄνθρωπος συγκεφαλαιῶν γνωστὰ πράγματα ἐνώπιον εἰδότην, ποῦ δὲ ὡς σπεύδων νὰ μεταφέρῃ τὴν συζήτησιν ἐπὶ ὀλισθηροτέρου διὰ τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ ἐδάφους, ἐφ’ οὗ ἐλπίζει νὰ τοὺς καταβάλῃ ἀποτελεσματικώτερον.

Οὕτως ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ φαίνεται ἐπειγόμενος νὰ μεταβῇ ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ εἰς τὸ ὑπὲρ αἰσθησιν κάλλος, ἐν ᾧ προδηλότερον θὰ καταδείξῃ τὴν ἀτοπίαν τῶν προβαλλομένων τὴν συμμετρίαν ὡς γενετικὴν τοῦ καλοῦ αἰτίαν. Ἄλλως τε δὲ ὁ Πλωτῖνος καὶ τὰ περὶ αἰσθητοῦ κάλλους προταχθέντα δὲν θὰ τὰ ἡξίου μεγάλης προ-

σοχῆς, ἐὰν δὲν ἐπρόκειτο νὰ ὑπερασπισθῆ δι' αὐτῶν τὸ ὑπὲρ αἴσθησιν. Ἄλλ' ὅ,τι παραμελεῖ ἐνταῦθα τὸ ἀναλαμβάνει ἀργότερον ἐν συγγενεῖ τινι περιπτώσει καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν πάντοτε: Εἶναι γνωστόν, λέγει — Ἐνν. V. 7, 22— ὅτι μορφαί τινες ἀνθρώπων, τέλειαι ὡς πρὸς τοὺς κανόνας τῆς συμμετρίας καὶ ἀμέμπτως ἀνάλογοι, ἀφήνουν οὐχ ἥττον τὸν θεώμενον αὐτὰς ψυχρὸν καὶ ἀδιάφορον, ἀδυνατοῦσαι νὰ θέλξωσι τὸν νοῦν, νὰ κινήσωσι τὴν καρδίαν. Τοιαῦτα εἶναι πάντα τὰ πρόσωπα, περὶ ὧν δύναται τις καὶ σήμερον ἀκόμη νὰ εἴπη μετὰ τοῦ Πλωτίνου, ὅτι εἶναι μὲν καλά, οὐπω δ' ἔρω κινεῖν δυνάμενα (ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 715), διότι ἐν αὐτοῖς οὐκ ἐμπρέπει χάρις ἐπιθέουσα τῷ κάλλει.

Ἐπειτα, σύμμετρα καὶ καλά πρόσωπα, ἐνόσω μὲν ἐμψυχοῦνται καὶ ὑποστηρίζονται ὑπὸ τῆς ἐν αὐτοῖς κυκλοφορούσης ζωῆς, εἶναι καλά· εὐθύς ὅμως ὡς ἐπέλθη ὁ θάνατος, καὶ πολὺ πρὶν ἢ αἱ φυσιολογικαὶ τῶν σαρκῶν ἀλλοιώσεις φθείρωσι τὰς συμμετρίας, σβέννυται τὸ φέγγος τοῦ ἐπ' αὐτῶν κάλλους, μέχρι μικροῦ τινος ἵχνους μόλις ὑπολειπομένου. Τέλος, τῶν ἀγαλμάτων τὰ ζωτικώτερα εἶναι καλλίω, κἂν συμμετρότερα τὰ ἕτερα ἢ καὶ αἰσχιῶν ζῶν καλλίων τοῦ ἐν ἀγάλματι καλοῦ. Ταῦτα πάντα δὲν ἐξηγοῦνται ἄλλως, φρονεῖ ὁ Πλωτῖνος, εἰμὴ ἐκ τοῦ: ὅτι τὸ κάλλος εἶναι τὸ ἐπὶ τῇ συμμετρίᾳ ἐπιλαμπόμενον καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ἐράσμιον, ἀλλ' οὐχὶ ἡ ἀναλογία τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον.

Μᾶλλον περὶ τοῦ αἰσθητοῦ ἢ τοῦ νοητοῦ κάλλους ἐνδιαφερόμενοι ἡμεῖς ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ, ἐπέχομεν

ένταῦθα, ὅπως ὑποβάλλωμεν τὴν περὶ αὐτοῦ στοιχειολογία τοῦ Πλωτίνου εἰς τὴν στάθμην τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, προτιμῶντες νὰ ἐλεγχθῶμεν ὡς ἐχθροὶ τῆς συντομίας μᾶλλον παρά νὰ ἀδικήσωμεν τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον, ὅπως πάντες σχεδὸν οἱ πρὸ ἡμῶν περὶ τὴν καλολογία αὐτοῦ ἐνδιατρίψαντες.

Δύο τινὰ ἀπεφάνθη ὁ Πλωτῖνος ἐν τοῖς ἀνωτέρω: Καλὸν εἶναι οὐχὶ μόνον τὸ σύνθετον καὶ ἀνομοιομερές, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀμέριστον. Καλὸν εἶναι οὐχὶ ἡ ψυχρὰ καὶ νεκρὰ συμμετρία, ἀλλ' ἡ ἐπ' αὐτῆς ἐπιθέουσα χάρις, τούτέστιν ἡ ὑπὸ τὴν μορφήν σφύζουσα καὶ διὰ τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς διαλάμπουσα ἐνέργεια ποιᾶς τινος ὑπερφυσικῆς δυνάμεως.

Ἐναντίον ἀμφοτέρων τούτων τῶν ἀρχῶν ἴσταται κρᾶτιστος πάντων τῶν νεωτέρων φιλοσόφων ὁ Κάντιος, ἔχων περὶ ἑαυτὸν συνησπισμένους καὶ τοὺς ἄλλους, ὅσοι, τοῦτο μὲν ἐκ τῶν αὐτῶν, τοῦτο δὲ ἐκ συγγενῶν πρὸς τὰς ἐκείνου φιλοσοφικῶν ἀρχῶν ἐμπεφορημένοι, ὑποστηρίζουσιν ἐκείνη τὴν ἐπιστήμην τοῦ καλοῦ, ἣτις, περὶ τὸ σχῆμα καὶ τὴν μορφήν μόνον διεπτοημένη, ἐν οὐδενὶ ποιεῖται λόγῳ τὴν οὐσίαν τῶν καλλιτεχνημάτων, πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς ὁποίας αἴ τε μορφαὶ καὶ τὰ σχήματα δέον νὰ ὑπηρετῶσιν.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, δὲν διστάζομεν νὰ τὸ εἴπωμεν, ὅτι εἰς τὴν καλολογία τοῦ Πλωτίνου δέδοται νὰ θριαμβεύσῃ κατὰ τῶν τοιούτων κενῶν φιλομορφιῶν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὡς θεωρία, ὅπως ἐθριάμβευσεν ἀνέκαθεν καὶ θριαμβεύει ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν μάλιστα ὡς πρακτικὴ

πρὸ πάντων ἐφαρμογὴ ἐν ταῖς τέχναις.

Τὰ ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ περὶ τῆς καλολογικῆς σημασίας καὶ αὐτῶν τῶν ὑποδεεστέρων αἰσθήσεων λεχθέντα μᾶς ἀπαλλάττουσι περιττῶν ἐπαναλήψεων ὡς πρὸς ταύτας. Ὡς πρὸς τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν ὄρασιν, ὁ Κάντιος, ἀνακαινίσας καὶ τὴν τοῦ Καλοῦ φιλοσοφίαν, διὰ τῆς Kritik der Urtheilskraft, ἀποφαίνεται, ὅτι αἱ διὰ τῶν αἰσθήσεων τούτων ἐντυπώσεις εἶναι κυρίως ἄμοιροι καλολογικῆς σημασίας.

Ὁ ἀκριβὴς καὶ τέλειος τόνος δὲν ἀξιοῦται παρ' αὐτῷ τῆς ἐπωνυμίας τοῦ καλοῦ, διότι ἄλλοις ἀρέσκει ὑπὸ τούτου καὶ ἄλλοις ὑπ' ἐκείνου τοῦ μουσικοῦ ὄργάνου ἐκφερόμενος. Τὸ πλήρες καὶ τέλειον χρῶμα εἶναι τὸ πολὺ πολὺ εὐάρεστον, ὄχι ὅμως καὶ τοῦτ' αὐτὸ καλόν, διότι εἶναι ἀπλῆ τῆς ψυχῆς ἐντύπωσις (§ 7).

Ὅσακις ἡ ἀλήθεια τοῦ πράγματος πείθει περὶ τοῦ ἐναντίου, ὁ Κάντιος δοκιμάζει νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ἐν ταῖς ἐντυπώσεσι τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὄρασεως αἶσθημα τοῦ καλοῦ διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ ἐντυπώσεις αὗται ὑπὸ φυσικὴν ἔποψιν δὲν εἶναι ἀπλαῖ, καθ' ὃ ἐνέχουσαι πολλαπλότητά τινα σχέσεων ἐν μιᾷ συνηγμένην ἐνότητι, ἐνοῶν διὰ τούτου τὴν ἐξάρτησιν καὶ τοῦ ἀπλοῦ τόνου, ὡς πρὸς τε τὸ ὕψος καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ πλάτους τῶν παλμικῶν τοῦ αἰθέρου κινήσεων ἐν τῇ χρονικῇ μονάδι. Ἀλλ' ἀμφιταλαντευθεὶς ἐπ' ὀλίγον, ἐμμένει πάλιν εἰς τὴν ἀρχικὴν του γνώμην. (§ 14).

Σύγχρονος αὐτοῦ ὁ Leonhard Euler εἶχεν ἀναλάβει καὶ ἐτελειοποίησε τὴν περὶ τῶν κυμάνσεων θεωρίαν τοῦ

Καρτεσίου, ἀλλ' ὁ κριτικώτατος Κάντιος εἶτε ἀπιστεῖ ἔτι εἰς αὐτήν', εἶτε θεωρεῖ αὐτήν ἀνεπαρκῆ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δικαίως ἐξέχων καὶ κατὰ τοῦτο τῶν ἐπιγόνων αὐτοῦ ἐκείνων, ὅσοι καὶ σήμερον ἀκόμη ἀκρίτως προβάλλουσι τὴν θεωρίαν τῶν κυμάνσεων ὡς ἐξήγησιν τοῦ συμπαρομαρτοῦντος ταῖς ἀπλαῖς φωναῖς καὶ τοῖς καθαροῖς χρώμασι καλοῦ⁴.

Ὅπως δὴ ποτε, τὰ ἀπλᾶ χρώματα καὶ τοὺς τόνους χαρακτηρίζει ὁ Κάντιος ὡς εὐπροσδέκτους μόνον ταῖς αἰσθήσεσιν ἐντυπώσεις, ὡς εὐάρεστα ἐπομένως οὐχὶ ὅμως καὶ καλά. Οὐδ' ἠδύνατο νὰ πράξῃ καὶ ἄλλως, ἀφοῦ ἐν τῇ Κριτικῇ αὐτοῦ τὸ εὐάρεστον, ἦτοι τὸ ἠδὺ ὠρίσθη ἐκ τῶν προτέρων, ὡς τὸ ἀρέσκον ταῖς αἰσθήσεσιν ὡς ἐντύψεις.

Ὑπὸ τῆς αὐθεντίας τοῦ Καντίου παραθαρρυνόμενοι πολλοὶ τῶν καὶ σήμερον περὶ τοῦ καλοῦ φιλοσοφούντων ἀποκλείουσιν ἐκ τοῦ περιβόλου τῆς καλολογίας ὄχι μόνον τοὺς τόνους, ὡς τοιούτους, καὶ τὰ χρώματα, ἀλλὰ καὶ τὰς στοιχειώδεις συμφωνίας καὶ ἁρμονίας δύο τόνων, δύο χρωμάτων, καὶ πάσας ἐν γένει τὰς ἀπλᾶς ἐκείνας σχέσεις, ἅς ἀμέσως ἀντιλαμβανόμεθα, οὕτως εἶπεῖν

4. Τοῦτο συμπεραίνω ἐκ τῶν ἐν τῇ 2^α ἀνὰ χειρᾶς μου ἐκδόσει τῆς Kritik der Urtheilskraft λέξεων woran (δηλ. an Euler's Annahme) ich gar sehr zweifle. Ἐὰν τὸ sehr δὲν εἶναι τυπογραφικὸν λάθος ἀντὶ τοῦ nicht. Ἴδ. τὸ βιβλίον ἐκδεδομένον ὑπὸ J.H. v. Kirchmann χωριστὰ 1872 σελ. 66.

5. Ἴδε Lotze: Medicin. Psychol. σελ. 235 καὶ ἐξῆς.